



# ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Gamle Norges bank

Vågsalmenningen 12



## Innhold

1 Innledning.....	2
2 Sammendrag .....	4
3 Vernestatus - sentrale begreper.....	5
4 Områdets historie og områdebeskrivelse .....	6
5 Bygningen .....	8
5.1 Realia .....	9
5.2 Bygningshistorie .....	9
5.3 Bygningsbeskrivelse.....	12
5.3.2 Fasader .....	13
5.3.3 Interiør/planløsning.....	16
5.3.4 Uteområde .....	22
6 Verneverdier og anbefalinger.....	23
7 Kilder.....	25

## 1 Innledning

Historisk har offentlige byggeri ofte vært påkostet og prestisjetungt, kjennetegnet ved solide og varige materialer og høy arkitektonisk kvalitet. Tidligere privateide bygninger, også disse av svært høy kvalitet, har av ulike årsaker kommet i offentlig eie. Slik har kvalitet og historie sammen ført til at Bergen kommune nå eier en rekke bygninger med høy kulturhistorisk verdi.

Bergen kommune, ved Etat for bygg og eiendom, har satt i gang et omfattende arbeid for å få oversikt over vedlikeholdsbehovet og tilstanden på de kommunale bygningene, og iverksetter tiltak med sikte på å oppnå et alminnelig vedlikeholds nivå for alle eiendommene. For de verneverdige bygningene er dette også i tråd med nasjonale målsettinger for kulturminneforvaltningen. Et godt vedlikeholds nivå sikrer bevaringsverdier og fører samtidig til reduksjon i behovet for omfattende reparasjonstiltak. Dette betyr også at originalmaterialer og bygningsdeler i større grad kan bevares, fremfor å skiftes ut, og er derfor et godt kulturminnevern.

Våren 2015 har Byantikvaren dokumentert 32 kommunale bygninger med kulturhistorisk verdi. Bygningene har ulikt formelt vern. Dette skyldes flere forhold. De dokumenterte bygningene er likevel alle definert som verneverdige bygninger av Byantikvaren og bør forvaltes som det. Bygningene er i kategoriene barnehager, kulturbygg og administrasjonsbygg. Listen dekker ikke alle de kommunalt eide bygningene i disse kategoriene. Noen bygninger og bygningskompleks er nylig istandsatt, eller er under istandsetting, og faller derfor utenfor dette kartleggingsprosjektet. I samråd med Byantikvaren, har Etat for bygg og eiendom valgt ut bygningene med verneverdi innenfor de tre kategoriene og gitt Byantikvaren i oppdrag å lage enkle kulturhistoriske rapporter for disse. Rapportene inngår i eiendomsdatabasen for kommunale bygninger og som bakgrunnsmateriale for tilstandskartlegging av disse bygningene. Den bygg- og branntekniske tilstandskartleggingen er utført av eksterne konsulenter på oppdrag, med utgangspunkt i standard for tilstandskartlegging av verneverdige og fredete bygninger, og har gått parallelt med dokumentasjonsarbeidet. Innenfor tilgjengelig kapasitet og anledning, har Byantikvaren deltatt på en rekke av tilstandskartleggingene for å kunne bistå med informasjon og konkrete kulturminnefaglige råd vedrørende anbefaling av tiltak for brannsikring og vedlikehold.

Eiendommene representerer en bygningskatt for fellesskapet og viser hele spennet mellom internasjonale ikon og mer anonyme og tidstypiske bygninger, alle uttrykk for idealer og strømninger i sin samtid. I dokumentasjonsarbeidet Byantikvaren her har gjort for et stort antall bygninger, har det ikke vært mulig med grundige analyser eller kildesøk. Bestillingen har vært enkle rapporter som kan danne et bilde av de kulturhistoriske verdiene knyttet til den enkelte

bygningen, som et «føre var» ved planlegging og gjennomføring av tiltak. De kulturhistoriske rapportene er derfor ikke uttømmende for de enkelte bygningene, men baseres på tilgjengelige digitaliserte kilder, egne arkiver, litteratur, fagkunnskap og faglige vurderinger. Det er ikke gjort fysiske arkivøk i offentlige arkiv, og heller ikke bygningsarkeologiske undersøkelser. Det må derfor tas høyde for eventuelle feilkilder. En grundigere analyse kan være nødvendig dersom det skal gjøres mer omfattende tiltak på enkeltbygninger. Gjennom arbeidet har Byantikvaren fått god kjennskap til de enkelte bygningene. Rapportene gir noen overordnede anbefalinger og råd for hvordan de kulturhistoriske verdiene best kan ivaretas i hver enkelt bygning. Uten at konkrete tiltak er planlagt, er det likevel vanskelig å gi noe annet enn mer generelle anbefalinger basert på verneverdiene som beskrives. Vi vil derfor understreke at Byantikvaren gjerne bistår med råd når konkrete tiltak skal gjennomføres, slik at man sammen kan finne gode løsninger for både bruk, drift og vern. Vi vil i denne anledning også peke på Riksantikvarens veiledere som nyttige kilder til informasjon av mer bygningsteknisk karakter. (Se <http://www.ra.no/Veiledning>)

Følgende 32 bygninger er inkludert i dette dokumentasjonsprosjektet:

Barnehager	Administrasjonsbygg	Kulturbygg
Kalfarveien barnehage	Kommunehuset i Arna	Barnas Kulturhus
Kalmargaten barnehage	Kommunehuset i Eidsvåg	Ungdommens Hus
Nordnes bydelshus-Klosteret bhg	Kommunehuset på Nesttun	Danckert Krohn seniorsenter
Rosetårnet barnehage	Neumannsgt 1	Lysverksbygget (KODE 4)
Sletten barnehage	Strømgaten 10	Rasmus Meyers samlinger (KODE 3)
Indre Arna barnehage	Hagerupsgården	Gamle Norges Bank
Laksevåg barnehage	Gamle Brannstasjon	Latinskolen
Årstad Brannstasjon barnehage	Gamle Bergen Kretsfengsel	Schøtstuene
	Det gamle rådhus	Siljustøl
	Magistratbygningen	Troldhaugen
	Bergen rådhus	Landås hovedgård
	Manufakturhuset	
	Gamle Tinghus	

En god bruk hvor kulturminneverdiene legger premisser, er også et godt langsiktig vern av bygningene. På den annen side, vil også de kulturhistoriske verdiene i bygningene gi kvaliteter til den daglige bruken.

Rapportenes oppbygning er lik og basert på våre erfaringer med tidligere kulturhistoriske rapporter. Innledningsvis har de et sammendrag av rapporten, samt definisjon av sentrale fagbegreper. Dernest følger en kort områdebeskrivelse for å sette bygningene inn i en fysisk kontekst, før selve bygningen beskrives og settes i kulturhistorisk sammenheng. Rapportene avsluttes med en vurdering av verneverdier, faglige anbefalinger og kildeangivelser, samt eventuelt kartmateriale. Hvor omfattende de enkelte delene i rapportene er, vil avhenge av kildetilfang og betydning for forståelsen av den kulturhistoriske bygningen. En del fotomateriale er tatt med i rapportene som illustrasjoner. Vi har også et mer omfattende fotomateriale som vil gjøres tilgjengelig for Etat for bygg og eiendom.

Byantikvaren takker for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid i forvaltningen av disse bygningskattene.

## 2 Sammendrag

Gamle Norges Bank ble oppført mellom 1840-1845, og ligger sentralt plassert på Vågsalmenningen i Vågsbunnen. Bygningen er en del av Bergens eneste gjenværende område med «city»-arkitektur. Bygningen har svært høy arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi, som et enestående eksempel på et monumentalt bankbygg italiensk ny-renessanse. I tillegg har bygningen høy miljøverdi som del av et bygningsmiljø oppført i siste halvdel av 1800-tallet, hvor bank- og finansvesen i Bergen etablerte seg. Gamle Norges Bank er nesten uendret i fasaden, men er sterkt ombygget innvendig, hovedsakelig etter ombygginger på 1920- og 1930-tallet. Bygningen ble fredet i 1986, men allerede på 1920-tallet ble bygningen vurdert som fredningsverdig av Fortidsminneforeningen, og foreslått fredet.

### 3 Vernestatus - sentrale begreper

**Verneverdig:** At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig/verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

**Vernet:** Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men "vernet" er egentlig en samlebetegnelse.

**Fredet:** Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for - kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet. Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder ("fornminner" fra før 1537, stående bygninger fra før 1650 samt sunkne skip og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

**SEFRAK:** SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen.

## 4 Områdets historie og områdebeskrivelse

Vågsalmenning 12, Gamle Norges Bank, ligger på en av de mest sentrale tomtene på Vågsalmenningen i Vågsbunnen. Vågsbunnen, bydelen i «bunnen av Vågen», det vil si området mellom Vetrilidsalmenning og Nygaten, Lille Øvregaten og Vågsalmenningen er, ved siden av Bryggen, Bergens eldste bydel. I kraft av å være Bergens middelalderbydel har Vågsbunnen unike kvaliteter og særtrekk. Gatenettet har røtter i den byorganiseringen som er beskrevet i Magnus Lagabøtes bylov fra 1276, og bebyggelsen er oppført på middelalderfundamenter etter bybrannen i 1702. Grunnen under Vågsbunnen er utfylte masser (fredete kulturlag) og en stor del av disse massene er rester etter bygninger, kaier og avfall etter den utstrakte skomakervirksomheten som var dominerende her fra slutten av 1300-tallet til ut på 1600-tallet. Det finnes også en rekke bevarte steinkjellere her fra middelalderen, disse ble i sin tid bygget som brannsikre lagerrom. Vågsbunnen må ses i sammenheng med byens middelalderhavn Bryggen. På 1500- og 1600-tallet ble nedre del av Vågsalmenningen utfylt i Vågen, og Vågsalmenningen ble etablert som ferdselsåre mellom Vågsbunnen, Nedre Korskirkealmenning, Skostredet og Vestre Skostredet, og administrasjonssenteret ved Rådstueplassen. I 1558 ble byens torg flyttet fra Nedre Kirkealmenning til Nedre Vågsalmenning.

Nordre del av almenningen preges av en husrekke med varierte byggehøyder og bygninger i tre, murforblendt tre og mur, oppført mellom ca 1750 og 1900. Midt på almenningen står stauten av Ludvig Holberg, avduket i 1884.

Konst. Stadskonduktør Jersins bykart fra 1830-årene med forslag til reguleringer, viser Vågsalmenningen som branngate og ferdselsåre med noenlunde enhetlig løp og bredde. Høeghs generalkart fra 1848 fulgte opp dette arbeidet, som igjen ble etterfulgt av en revidert bygningslov for Bergen. Bybrannen i 1855 rammet bebyggelsen på almenningens sørside. I den nye reguleringsplanen som ble laget etter brannen, ble Olav Kyrres gate etablert som nytt gateløp på tidligere bebygget grunn, og ble ført helt ned til Vågsalmenningen, hvis løp ble opprettholdt som vist på kart fra 1848. Generalkart fra 1880 viser at reguleringen ble fulgt i gjenoppbyggingen av dette området. Dagens utforming av Vågsalmenning har således i hovedsak vært uendret siden siste halvdel av 1800-tallet, og almenningen viser byen slik den så ut før 1916-brannen.

Historiske byer i Europa gjennomgikk store endringer i løpet av 1800-tallet. Den formidable byveksten førte til bevisst byplanlegging i stor skala i de fleste større europeiske byer. Bedre transportmuligheter åpnet for et skarpere skille mellom boligstrøk og forretningsstrøk. Også byggteknologien utviklet seg raskt, og sammen med sterke utdanningssentra og bedret transport medførte dette at man fikk en felles, europeisk byggetradisjon i byene.



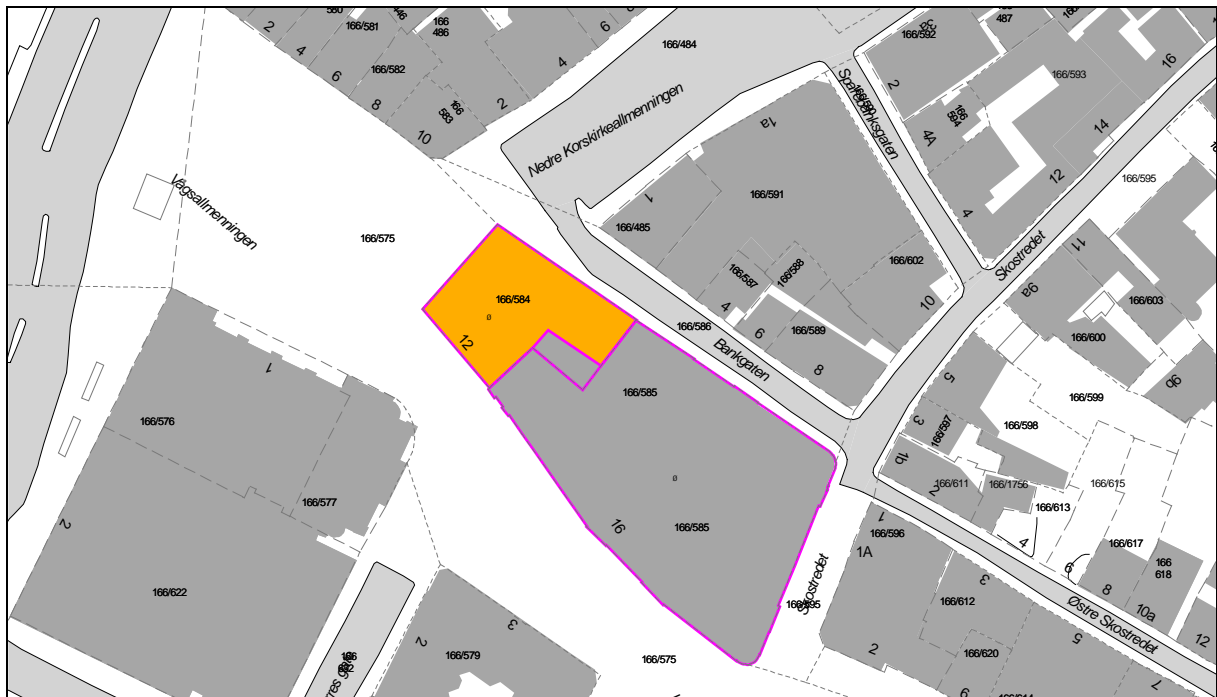
Bybrannen i 1855 fikk som konsekvens at også Bergen ble sterkt preget av disse strømmingene innen byplanlegging og arkitektur. Ved gjenoppbyggingen tok Bergen mål av seg til å bli en moderne storby av «kontinental» karakter, både i plan og bebyggelse. I stor grad lyktes man. Både planen, de enkelte bygg og utforming av gatene samsvarte med det som ble gjort på kontinentet på samme tid. Bergen fikk sin «City»-karakter i sentrale områder. Dessverre ble det meste lagt i aske av bybrannen i 1916.

Vågsalmenningen er i dag det eneste gjenværende helhetlige forretningsstrøket i Bergen fra denne perioden. Foruten Gamle Norges Bank, kranses denne delen av Vågsalmenning med bygninger som tidligere Bergen Børs, med hovedfasade mot Nedre Vågsalmenning og sidefasade som fondvegg på den midtre delen av almenningen. Bygningen ble oppført i 1862 (arkitekt Schiertz), påbygget og endret i 1893 (arkitekt Solberg). Videre Bergen Kreditbanks staselige bankbygning, Vågsalmenning 16, som ble oppført i tre perioder med tre ulike arkitekter; 1876 (arkitekt Schirmer), 1897 (arkitekt Fischer) og 1918 (arkitekt Schak Bull). Vågsalmenning 3 er fra 1900 og er også tegnet av arkitekt Fischer. Den historiske arkitekturens stilvalg skulle vise bygningenes funksjon, og disse bygningene er helt i tråd med dette: renessanse for bankbygninger og mer fri bruk av nygotikk for forretningsbyggene på andre siden av almenningen.



*Fig 1. Parti fra Vågsalmenning med Gamle Norges Bank i bakgrunnen, før Bergen Kreditkasse ble oppført i 1875 (Kilde: ubb-kk-1318-0018).*

## 5 Bygningen



## 5.1 Realia

Byggeår:	1840-45
Adresse:	Vågsalmenningen 12
Gnr./Bnr.:	166/584
Bygningsnr.:	139299299
Plan-ID:	KPA planID 60910000, ikrafttrådt: 24.04.2013 KDP Sentrum planID 15780000, ikrafttrådt: 10.12.2001 ReguleringsplanID: 6900000, ikrafttrådt 27.09.1993,
SEFRAK-ID:	1201-0116-259
Askeladden-ID:	87152-1
Vernestatus:	Vedtaksfredet, Kulturminneloven av 1978, §15,17.12.1986, tinglyst: 04.08.1987 KPA: hensynssone Bevaring kulturmiljø jfr. retningslinje § 27.3.5 KDP: Båndlegging etter lov om kulturminner RP: Regulert til spesialområde bevaring

## 5.2 Bygningshistorie

Norges Bank, Vågsalmenning 12, ble oppført i årene 1840-45. Norges Bank ble opprette i 1816 med hovedsete i Trondheim og avdelingskontor i blant annet Bergen. Banken hadde i de første årene lokale på Bergenhus Festning, men det var ikke sentralt nok og i 1819 kjøpte banken Vågsalmenning 12. På eiendommen stod det to bygninger som ble brukt av banken fram til 1840.

Arkitekt for bygningen er Ole Peter Riis Høegh, 1806-52. Høegh startet sin karriere som tegner for arkitekt Linstow ved slottet i Christiania (1824-28). I årene 1830-32 fullførte han Norges Banks bygg i Trondheim. I 1832 ble Høegh utnevnt som stadskonduktør i Bergen, en stilling han frasa seg i 1848 pga sykdom. I Bergen var Høegh blant annet ansvarlig for Norges Bank og Katedralskolen.

Vågsalmenningen 12 må ses i sammenheng med Vågsalmenningen 16 som på fredningstidspunktet var eid av Norges Bank. Vågsalmenning 16 var tidligere hovedkontor for Bergens Kreditbank og er oppført i tre etapper, 1875-77, 1897 og 1911-19. Da Norges Bank ervervet Vågsalmenning 16 ønsket de å rive for å bygge nytt bankbygg i tilknytning til Vågsalmenning 12. Dette er bakgrunnen for at begge bygningene ble vedtaksfredet i 1986.

Under følger utdrag fra fredningsbegrunnelsen til Riksantikvaren:

«De to bygningene utgjør til sammen et uregelmessig kvartal som danner fond for selve Vågsalmenningen, og således også for Torvet.

Kvartalet er en hjørnestein i bymiljøet og derfor en meget verdifull del av det for Bergen særpregete city-miljø som vokste fram på slutten av 1800-tallet. Utbyggingen tok til med oppføringen av nettopp Norges Bank i 1842.

Bygningene formidler overgangen fra Torvet og Vågsalmenningen til det viktige bymiljøet ved Rådstuplass, som rommer historiske bygninger som Schiertz' gamle tinghus fra 1860-årene og Blix's brannstasjon fra 1880-årene. Videre danner bygningene sammen med det bakenforliggende Korskirketårnet en, monumental fond for Olav Kyrres gate, en av Bergens hovedgate.

Foruten den store miljømessige betydningen har begge bygningene også stor antikvarisk verdi som enkeltobjekter. Dette gjelder så vel eksteriørutformingen som interiørene i representasjonsrommene, ekspedisjonshallen og trappegangene.»

Gamle Norges Bank har gjennomgått til dels store endringer innvendig, først ved arkitektene Schak Bull og Jens Munthe Bull i 1927, senere ved arkitekt Egill Reimers i 1939-43 og sist ved interiørarkitekt Hugo Kaltenborn i 1975-77. I årene 1997-99 ble interiørene restaurert og delvis tilbakeført, basert på den antikvariske rapporten som ble utarbeidet i 1994-96, samt fargeregistrering gjort i 1997-98.

Rotunden/ vestibylen i første etasje er det eneste rommet som er tilnærmet likt det opprinnelige fra 1844. Det har vært drevet bank i bygget fra bygningen ble oppført til utpå 1800-tallet. Kravene til bankdrift endret seg i løpet av disse 140 år og dermed også bygningens interiør. I hovedtrekk går endringene ut på at ekspedisjonshallen i andre etasje ble utvidet og trapperommet fra 1. til 2. etasje flyttet. Dette arbeidet ble utført i årene 1925-27 av arkitekt Schak Bull. Ved neste ombygging i 1939-43 ble bankhvelvene i første etasje ble ombygget til skillemyntavdeling. Dette arbeidet ble utført av arkitekt Egill Reimers. Interiøret endres ytterligere på 1950- og 1960-tallet, hovedsakelig ved at gårdsplassen bygges igjen og ved at det etableres arkiv og galleri i en ny mellometasje i deler av bygningen. I 1973-75 ble banken igjen ombygget, og loftet ble innredet til kontorer. For en mer utførlig beskrivelse av endringer viser vi til Antikvarisk registrering fra 1996 som tar for seg endringer rom for rom.

Dagens hovedsal i 2. etasje er med andre ord et resultat av Schak Bulls ombygging. Ut fra tilgjengelige kilder vet vi at han var tro mot originale materialer og detaljer, og at han i sin ombygging var nøye med å tilpasse det nye til det gamle. Også Egill Reimers' ombygging på 1940-tallet og Hugo Kaltenborns ombygging på 1970-tallet ble utført med respekt for det opprinnelige. Dagens banksal er dermed en blanding av Høeghs opprinnelige banksal og Schak Bulls ombygging i 1925-27. Da ble det også lagt grunnlag for en ny mellometasje som ble videreført ved ombygging i 1954, ved arkitekt Aage Blich.

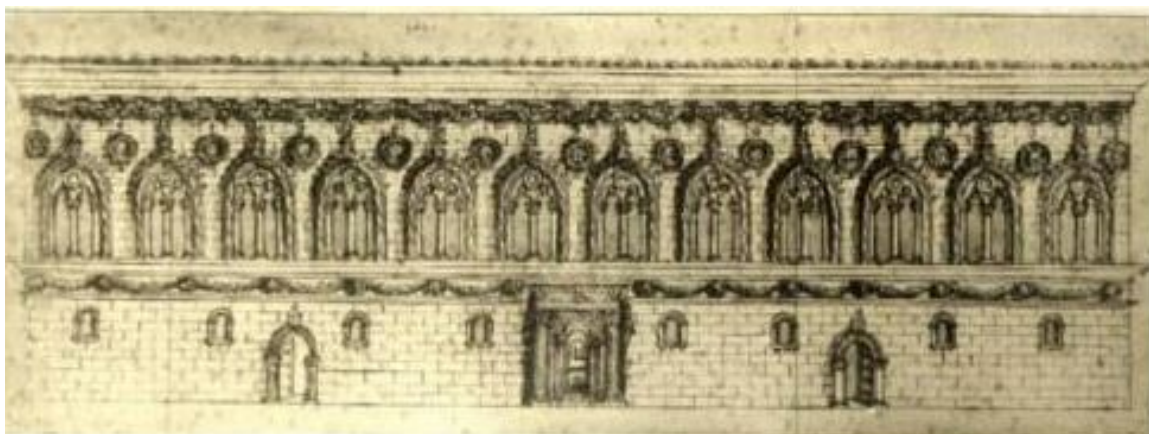
Årstall	Tiltak
1816	Norges Bank avd. Bergen opprettet
1819	Eiendommen Vågsalmenning 12 kjøpt
1840	Tegninger for Bankbygning approbert. Arkitekt O.P.R. Høegh
1840-44	Byggeperiode. Branntakst.
1846	Branntakst
1876	Gavler og valm mot sørøst ombygget
1893	Branntakst
1903	Branntakst
1910	Arkitekt Schak Bull utarbeider forslag til installering av heis
1920-26	Arkitektene Schak Bull og Jens Munthe Bull utarbeider en rekke forslag til ombygging av alle etasjer. Vinduer utskiftes.
1926	Tilsynskomiteén for byens utseende går imot påbygging av østfløy med en etasje.
1926/27	Ombyggingsarbeider i alle etasjer. Fasade mot nordøst endres.
1939-43	Ombygging, hvelvene rives og skillemyntavdelingen flyttes til 1. etg. Fasade mot sørvest endres. Arbeid v/ Egill Reimers.
1944	Bygningen påført skader i forbindelse med eksplosjonen på havnen
1950	Overbygg på gårds plass. Arbeid v/ arkitekt Aage Blich
1954/55	Galleri for arkiv oppføres i en ny mellometasje. Ingeniørkontoret Einar Helmers Olsen.
1967/68	Galleri utvides.
1973-75	Diverse ombygginger v/interiørarkitekt Hugo Kaltenborn
1982	Norges Bank flyttes. Bergen kommune overtar bygningen.
1986	Bygningen fredes.
1994/95	Fasadene rehabiliteres.
1997	Første etg. inklusiv bygges hvelv om til Galleri Format Galleri 3,14 flytter inn i den tidligere banks laen i 2.etg
1999	Fargeregistrering, nytt lysdesign, nytt luftbehandlingssystem
2014	Første etg. bygges om igjen, det tidligere fyrrommet bygges om til kjøkken og blir en del av galleriet som får nytt navn: KRAFT

Figur 2. Skjematisk oversikt over ulike tiltak og når det har vært laget branntakster i Gamle Norges Bank. Oversikten er ikke uttømmende.

### 5.3 Bygningsbeskrivelse

Høegh ga bygningen en klassisk korrekt utforming, for slik skulle en bank se ut, ut fra datidens arkitektoniske strømninger. Bygningen ble oppført etter modell fra Europas første bankbygning; «Banco Mediceo» 1455-99 i Firenze, som har den samme fasadeoppbyggingen. Det er første gang i Norge at italiensk renessanse blir brukt som inspirasjonskilde for den stilmessige utforming av et bankbygg. Planløsningen viser at arkitekten har hatt god kjennskap til utforming av banker, og bygger nok på hans erfaring fra byggingen av hovedkontoret i Trondheim. Som vi kan se på opprinnelige plantegninger, lå hvelvene i en lukket sokkeletasje og banklokalene i den høye åpne hovedetasjen.

Bygningen består av en sokkeletasje med kvadersteinsoppbygging i rustika råkopp og små vindusåpninger. Hovedetasjen, som er pusset, har store, rundbuede vinduer. Veggen avsluttes med en klassisk gesims med triglyfer og metopefelt. Fasadene var opprinnelig helt symmetrisk oppbygget.



Figur 3. Banco Mediceo 1455-99 Firenze. (Kilde: <https://architetturascomparsa.wordpress.com/2012/04/29/palazzo-del-banco-mediceo/>).

Bygningen har fasader mot tre sider, med hovedfasade mot Torget, der hovedinngangspartiet er sentralt plassert og markert med dørportal i stein. På fasade mot Nedre Korskirkealmening er det plassert en sekundærinngang, denne var tidligere plassert sentralt på fasaden, men ble under ombygging i 1925-27 flyttet til den ene siden.

#### 5.3.1 Konstruksjon

Bygningen er oppført i to etasjer med loft med bærende teglsteinsmur som er pusset. Bygningen har branngevnl mot naboeiendom, men Gamle trebjelkelag er kuttet og forsterket med jernbeslag og nye bjelker. Takkonstruksjonen består av taksperr og hanebjelker, sutak med svarte, glaserte takpanner. Bygningen står delvis på laftede kasser (bolverk) som er lagt direkte i de utfylte

massene, i det som nå er fredete kulturlag, og delvis på støpt sokkel, som følge av seinere ombygginger.

Branntaksten fra 1846 er utfyllende i sin beskrivelse av bygningens konstruksjon:

«[...]indvendig mod Gaardspladsen stikker Taget 2 ½ alen du over bygningen; saavel under dette bordkledt Udstej samt paa sammes Træ Gesims er anbragt Gipsuds af ½ Tommers Tykkelse; dette Udstek er 7 ½ alen langt og forsynet med Kobberrender [...]loftet er belagt ovenpaa bjælkerne med Fyld og Muursteen af 4 Tommers Tykkelse.[...]»

### 5.3.2 Fasader

Bygningen består av tre fasader; mot nordøst, sydvest og nordvest. Fasadene er bygget opp som et klassisk renessansebygg med en rustika sokkeletasje og en forseggjort 2. etasje, *piano nobile*, som tydelig indikerer husets hovedetasje. Sokkeletasjen består av en rustika grunnmur med et felt kleberstein nederst, en høy en etasjes mur med kvadersteinsimitasjon og en pusset hovedetasje.

Hovedfasade mot nordvest har fire små vinduer i sokkeletasjen som understreker den lukkede og uinntagelige bankbygningen. Døren er sentralt plassert i en rundbuet en arkitrav båret av konsoller. En halvkraftig gesims i marmor markerer overgangen fra sokkeletasjen til hovedetasjen. Hovedetasjen består av fem store, rundbuete vinduer, plassert i en jevn rytme i fasaden. Vinduene har kraftige omramminger som understreker etasjens viktighet. Mot tak avsluttes fasaden av en kraftig gesims bestående av triglyfer og metoper.



Figur 4. Hovedfasaden mot nord har fire små vinduer i sokkeletasjen som understreker den lukkede og uinntagelige bankbygningen (Foto: Byantikvaren 2015).

Fasade mot sørvest er var i utgangspunktet identisk i oppbyggingen som hovedfasade, bortsett fra dørpartiet. Vinduene i sokkeletasjen er her förstørret. Inntrykket er likevel det samme, og antall vindu i hovedetasjen er likt, men de står litt tettere her.



Figur 5. Fasade mot vest hvor vinduene i sokkeletasjen er endret (Foto: Byantikvaren 2015).

Denne fasaden er noe lenger enn de to øvrige fasadene. Oppbyggingen er den samme, men her er det seks små vinduer i sokkeletasjen, og en rundbuet asymmetrisk plassert dør. Hovedetasjen har syv vinduer.



Figur 6. Fasade mot øst hvor det er mulig å se spor i muren etter dørens midtstilte plassering (Foto: Byantikvaren 2015).



**Endringer:**

Bygningens fasader er ikke særlig endret i løpet av bygningens 170 år lange levetid. Dette skyldes blant annet at bygningen har vært brukt som bank fram til den ble fredet på midten av 1980-tallet. Det er også verdt å merke seg at Tilsynskomiteén for byens utseende i sin tid fikk stoppet flere forslag til fasadeendringer.

Opprinnelig var det støpejernsvinduer på alle fasadene. Alle disse ble skiftet ut i forbindelse med en større ombygging i årene 1925-27 (Schak Bull). Ved denne ombyggingen var det også som en del av søknaden, et forslag om et påbygg. Dette ble avslått etter at Tilsynskomiteén for byens utseende, ved arkitekt Finn Berner, hadde uttalt seg om byggesaken:

*«Bygningen er en av de aller mest verdifulde i arkitektonisk henseende som vort land i det hele tatt eier fra denne periode. Og i vor by indtar den en helt enestaaende stilling i det Bergen er særlig fattig paa monumentalbygninger fra empiretiden. Man kan ikke godta en paabygning som i saa uheldig grad griper ind i dette verdifulde arkitekturbillede. Man er vidende om at Riksantikvaren har nedlagt protest mot den foreslåtte ombygging. Likeledes har man bragt i erfaring, at denne bygning ved siden av Kronstad gaard er den eneste bygning fra denne tid, som er opført paa den fredningsliste, der er bragt i forslag av den herværende afdeling av Fortidsforeningen. I sin almindelighed har tilsynskomiteén ikke fundet at ta standpunkt til interiørarkitekturs utforming, men i dette tilfælde vil man på det stærkeste betone at intet i denne bygnings vestibuleanlæg, naar det ikke strængt er nødvendig, maa røres ved.»*

Det er viktig å merke seg at man allerede i 1926 anså bygningen som fredningsverdig. På grunn av Tilsynskomiteéns bemerkning ble det ikke gjort endringer på rotunden/vestibyen, og heller ikke vesentlige endringer på fasaden.

På fasaden mot sørvest er vinduene i sokkeletasjen utvidet i høyde og bredde, det sydligste vinduet er gjenmurt. Denne endringen skjedde i forbindelse med ombygging i 1939-40 (Egill Reimers). Det ble ved oppussingsarbeider i 1995 funnet rester etter en sålbenk i kleberstein fra det gjenmurte vinduet. De sydligste vinduet i hovedetasjen er ble gjenmurt i 1925-27.

Bygningen hadde opprinnelig valmtak mot naboeiendommen i sør, men da Bergen Kredittbank rev og bygget nytt bygg i 1876, fikk taket og gavlen sin nåværende utforming.

Fasaden mot nordvest er uendret.

Fasade mot nordøst har blitt endret ved at opprinnelig portåpning midt på fasaden ble flyttet til den sørvestligste vindusaksen. Vinduet som tidligere stod her har byttet plass med portåpningen. Ved oppussingen i 1995 ble det avdekket et gjenpusset felt etter den gamle

portåpningen. Det er spor etter den opprinnelige portåpningen i muren. Smjernsporten i den nåværende portåpningen ble montert i 1934, banken klaget over at «portåpningen var blitt tilholdssted for løse eksistenser». Døren i tre innenfor er med stor sannsynlighet den originale fra 1844, men delvis med nye beslag.

### 5.3.3 Interiør/planløsning

Dagens interiør og planløsning er i tråd med det som ble gjort ved ombygginger på 1920- og 30-tallet. I 1999 ble bygningen pusset opp, satt i stand og tilbakeført i henhold til til fargebruk, fjerning av nyere himlinger, nyere tekstiler osv. Dette arbeidet var det Bergen kommune som stod for etter at bygningen ble kjøpt av Norges Bank i 1990. Bygningen ble tilpasset til bruk som galleri både i først og andre etasje. Interiøret i vestibyle, hovedtrapperom og sal i andre etasje preges av detaljer og materialer av svært høy kvalitet. Det er marmorgulv, dører i edeltre, marmorsøyler, gullforgylt dekor og utskårete taklister. Sannsynligvis har Schak Bull ved ombyggingen i 1925-27 vært tro mot den opprinnelige materialbruken fra 1844 og videreført dette.



Fig 7. Trapperom sett fra repos mot vestibyle i 1. etg og inngang til hovedsal i 2. etg. (Foto: Byantikvaren 2015).

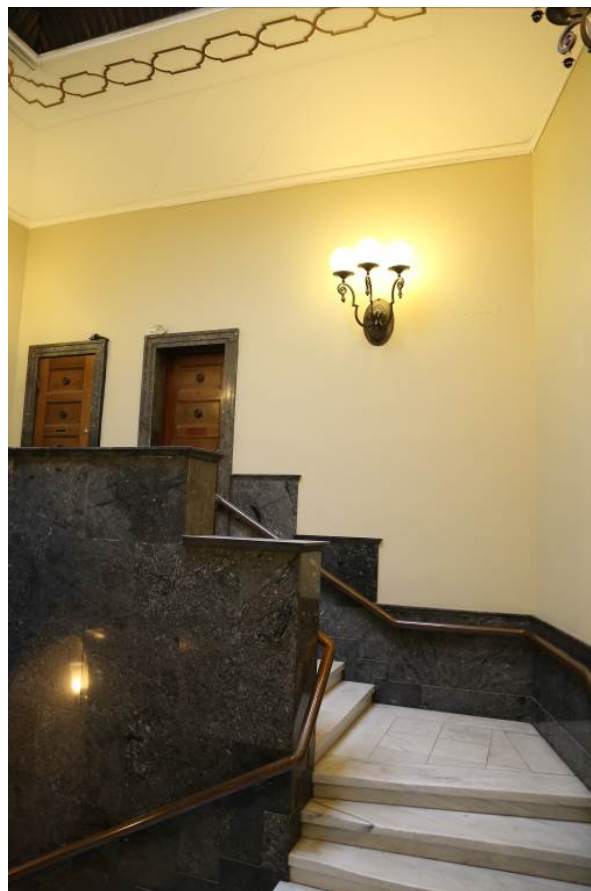


Fig 8. Parti av trapperom (Foto: Byantikvaren 2015).



Fig 9. Detalj av dør. Fra Schak Bulls ombygging 1925-27 (Foto Byantikvaren 2015).



Fig 10. Dør mellom hovedsal og trapperom (Foto: Byantikvaren 2015).



Fig 11. Parti fra styrerommet med edeltrepaneler på alle vegger. Fra Schak Bulls ombygging 1925-27. En vært uheldig og skjæmmende løsning for ventilasjonsanlegg (Foto: Byantikvaren 2015).



Fig 12. Profilert listverk i taket med gullforygging. Er sannsynligvis opprinnelig (Foto: Byantikvaren 2015).



Fig. 13 Hovedsal i 2 etg, hjørne mot sørvest (Foto: Byantikvaren 2015).

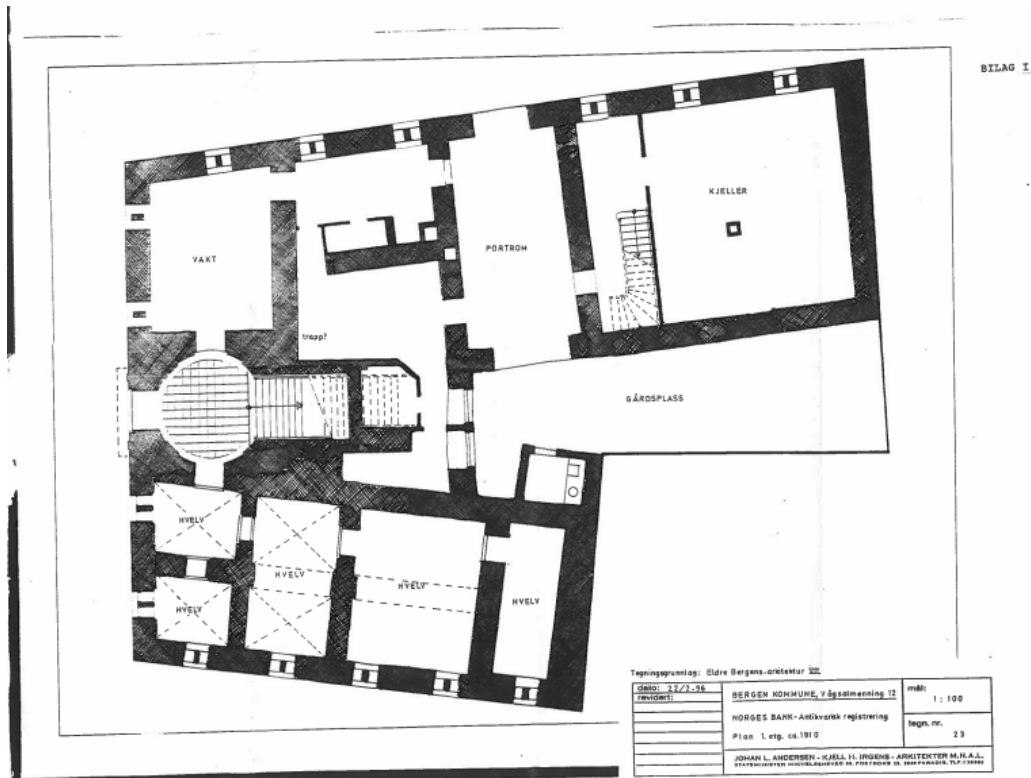


Fig 14. Plantegning av først etasje før ombygging i 1925-27 ( Kilde: Eldre Bergensarkitektur 1977).

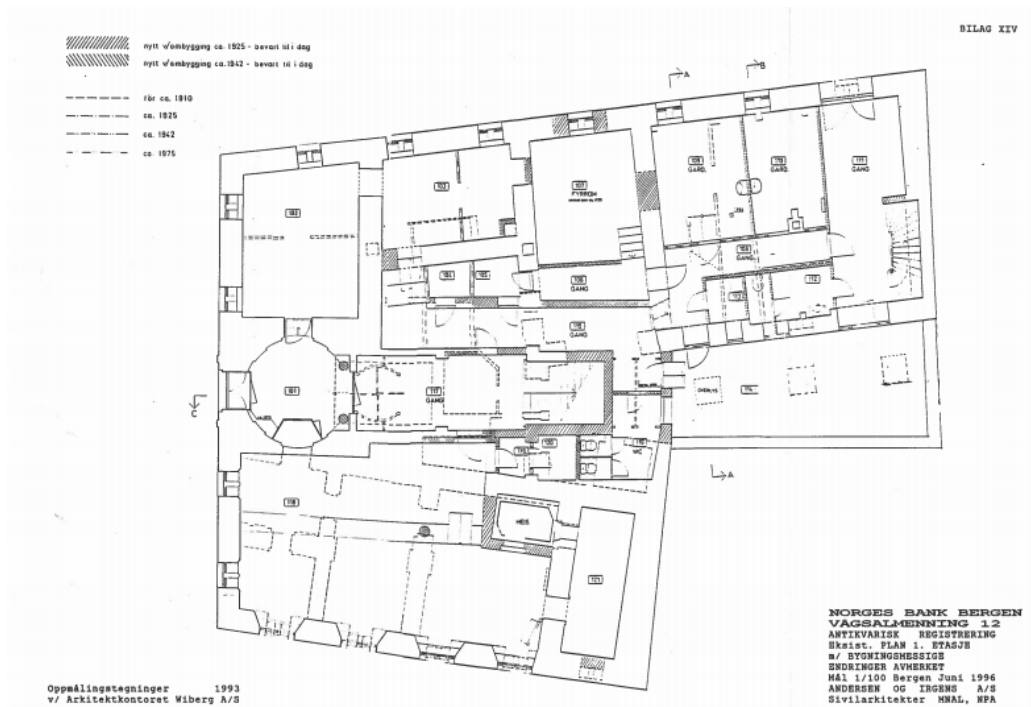


Fig 15. Eksisterende plan første etg. (Kilde: Antikvarisk registrering 1996).

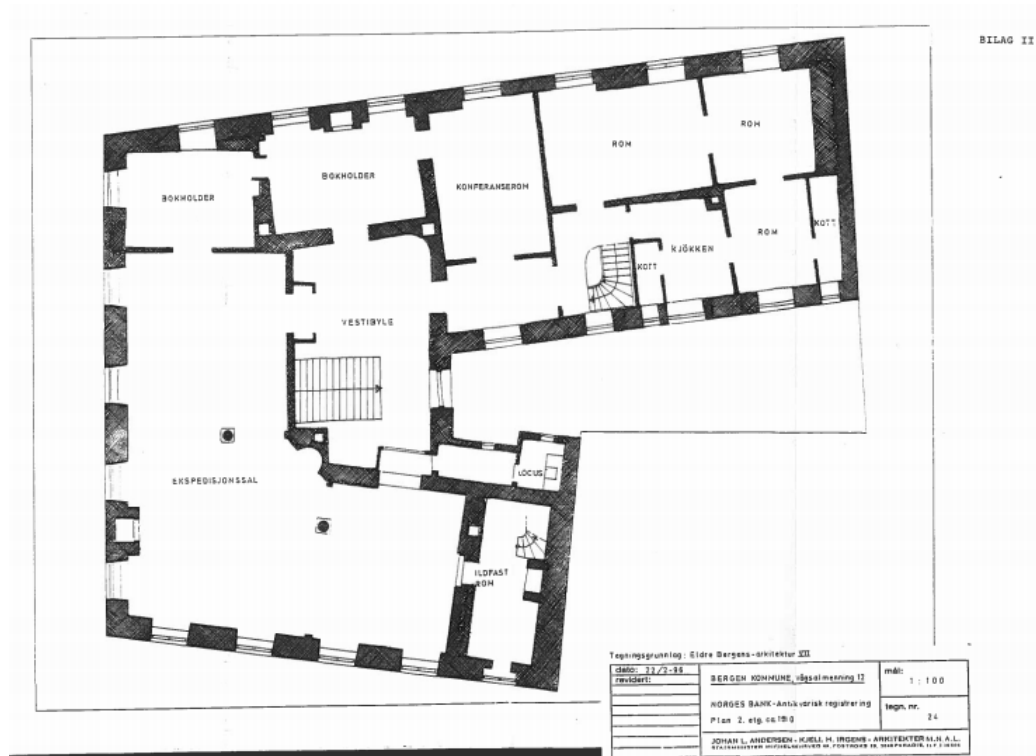


Fig 16. Plantegning av andre etasje før ombygging i 1925-27 (Kilde: Eldre Bergensarkitektur 1977).

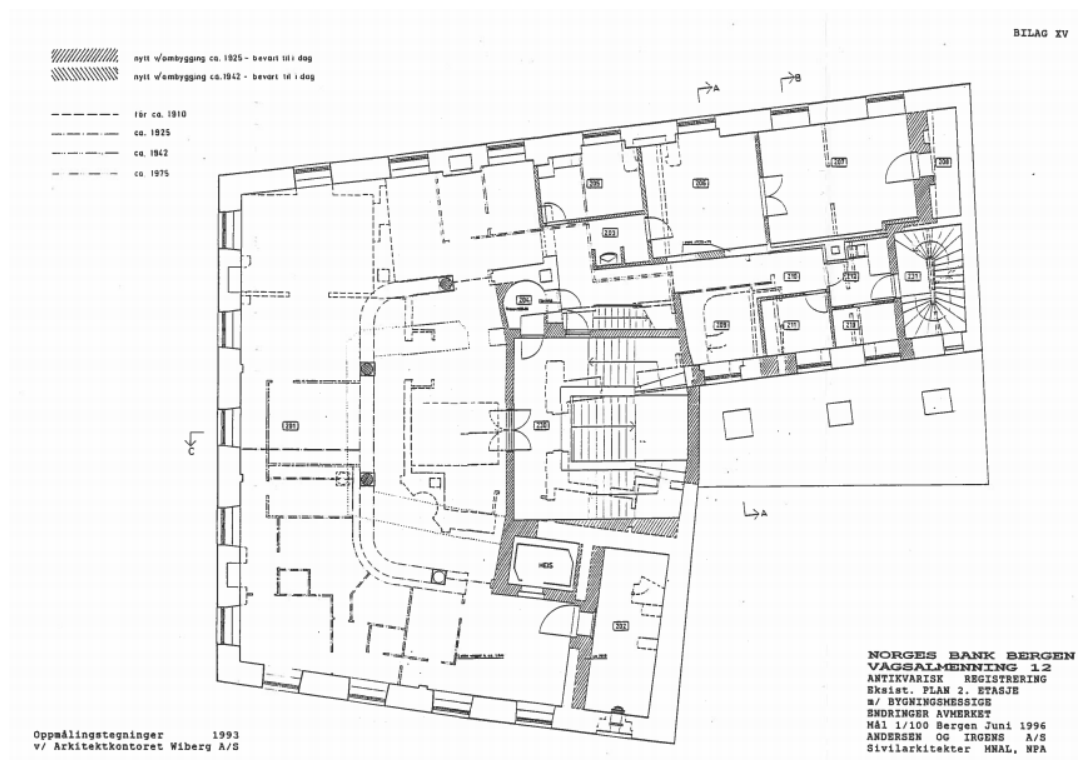


Fig 17. Eksisterende plan andre etg. (Kilde: Antikvarisk registrering 1996).



Fig 18. Plan loft, før ombygging i 1975-77 (Kilde: Eldre Bergensarkitektur 1977).

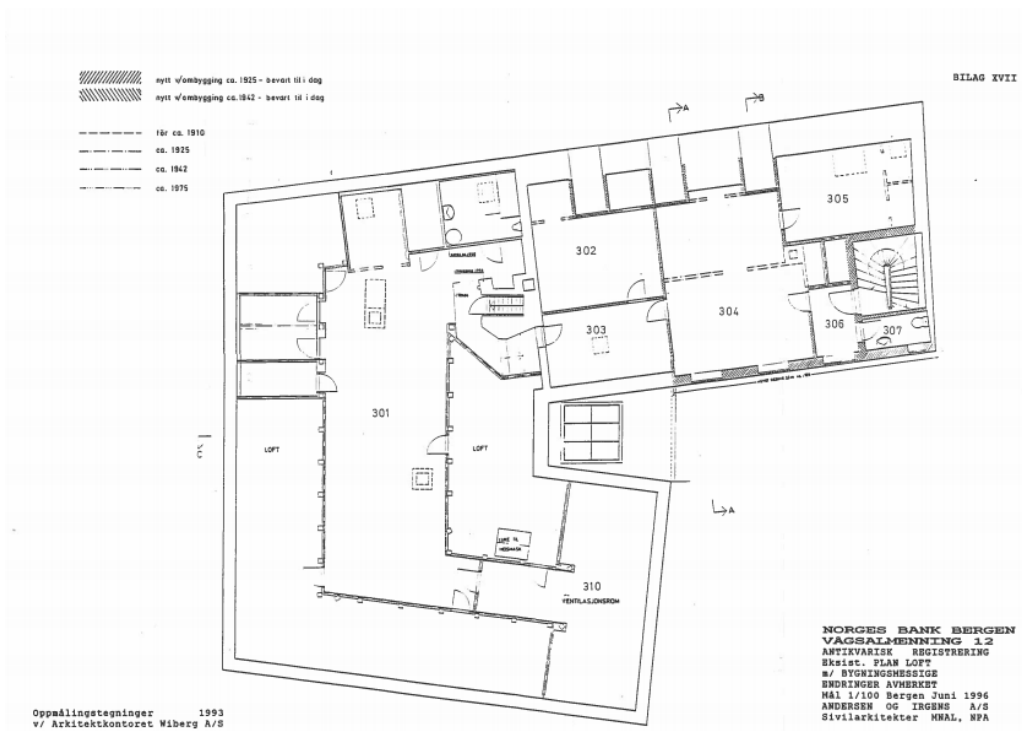


Fig 19. Eksisterende plan loft (Kilde: Antikvarisk registrering 1996).

### 5.3.4 Uteområde

Bygningen ligger på Vågsalmenning og danner et viktig fondmotiv mot Torget og Vågen. Mot sør/vest ligger gamle Bergen Børs mot nord/vest ligger en husrekke med varierende arkitektoniske uttrykk, materialbruk og alder. Gamle Norges Bank danner overgang mellom «city»-arkitekturen fra siste halvdel av 1800-tallet og den mer varierte bebyggelsen i området rundt Nedre Korskirkealmenning. Byrommet hvor Gamle Norges Bank er en sentral bygning, er i dag det eneste gjenværende forretningsstrøk i Bergen fra siste halvdel av 1800-tallet, og har også sjeldenhetsverdi i nasjonal målestokk. Både byrom og bebyggelse har svært høy antikvarisk miljøverdi.

Bygningen ligger innenfor området automatisk fredet middelaldersk bygrunn (se nedenfor pkt.6).



## 6 Verneverdier og anbefalinger

Gamle Norges Bank har svært høy antikvarisk verdi. Bygningen var i bruk som bank fra den stod ferdig i 1845 til utpå 1980-tallet. Bygningen er én av svært få nyrenessansebygninger i Bergen med inspirasjon fra den italienske renessansen, og har høy arkitekturhistorisk og arkitektonisk verdi som eksempel på dette. Bygningen er sjelden og har høy grad av autentisitet i fasader og konstruksjon. Bygningen ble fredet i 1987.

Bygningen er en del av «city»-arkitekturen på Vågsalmenningen, som er Bergens eneste bevarte eksempel på et helhetlig forretningsstrøk fra slutten av 1800-tallet, og har høy miljøverdi som del dette.

Gamle Norges Bank er sårbar for endringer i konstruksjon, fasader og interiør, både med hensyn til uttrykk og originale bygningsdeler. Alle tiltak bør vurderes nøye opp mot verneverdi og autentisitet.

### Anbefalinger

Gamle Norges Bank er fredet etter kulturminneloven og må behandles etter lov og retningslinjer. Fredningen omfatter eksteriør og interiør i bygningen, og inkluderer hovedelement som planløsning, konstruksjon, materialbruk og overflatehåndtering. Fredningen gjelder hele bygningens eksteriør og interiørene i sentralhallen, styrerommet, trappehallen og oppgangen til 2. etasje.

Fredningen omfatter ikke løst innbo og løsøre (for eksempel løse møbler) i bygningen.

Fredning innebærer at det ikke er lov å gjøre inngrep utover alminnelig vedlikehold, eller det som nevnes som tillatt i fredningsbestemmelsene, uten å søke om dispensasjon fra fredningen i henhold til §15a i Kulturminneloven. Det gjelder spesielle retningslinjer for endringer som er kommet til etter fredningstidspunktet. Søknaden skal rettes til kulturminnemyndighetene, men praksis har vært at dette gjøres i samråd med Byantikvaren for fredete kommunale eiendommer. Vi anbefaler at denne praksisen videreføres.

[Bygningen ligger innenfor fredet bygrunn- Middelalderbyen Bergen \(Id.:89049\)<sup>1</sup>](#):

Jfr. Kommuneplanens bestemmelse pkt. 27.4.3 Båndlegging etter lov om kulturminner, er det meldeplikt til Riksantikvaren, jmfør Kulturminneloven. Innenfor fredet bygrunn kreves det særskilt tillatelse fra riksantikvaren for følgende tiltak:

---

<sup>1</sup> *Askeladden*, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

- Inngrep i bakken (for eksempel graving eller treplanting)
- Tiltak som kan endre grunnvannsnivået
- Tiltak som kan virke skjemmende på middelalderbygg eller automatisk fredete kulturminner
- Endringer i den middelalderske gatestruktur eller sperring av siktlinjer mot sjøen

## 7 Kilder

- Andresen og Irgens A/S: Antikvarisk registrering fra 1996
- Anne Lise Brask Eriksen, VOX arkitekter: Antikvarisk dokumentasjon, innvendig fargeregistrering og bygningsmessig registrering, 1997
- Byantikvarens arkiv
- Eldre Bergensarkitektur, bind VII. 1977
- Riksantikvaren: fredningsdokument 17.12.1986
- <https://architetturascomparsa.wordpress.com/2012/04/29/palazzo-del-banco-mediceo/>
- Bergen kommune, braArkiv.
- Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden: <https://askeladden.ra.no>
- Universitetet i Bergen, Billedsamlingen: <https://marcus.app.uib.no>
- SEFRAK
- Bygdebøker, byleksikon
- Historiske kart
- Byantikvarens Kulturminnegrunnlag
- Digitale ressurser, Bergen byleksikon,
- Billedsamlingen UIB, skråfoto, historiske flyfoto,
- Byarkivet, Statsarkivet
- Kommunedelplan for kulturminner 2010-2025. Stavanger kommune 2011.



BERGEN KOMMUNE

